

LA REIAL ACADÈMIA DE BONES LLETRES DE BARCELONA AL SEGLE XVIII: L'INTERÈS PER LA HISTÒRIA, LA LLENGUA I LA LITERATURA CATALANES¹

MIREIA CAMPABADAL I BERTRAN
Institut d'Estudis Catalans

RESUM

La Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, nascuda com a reunió de persones rellevants entre la noblesa i la literatura, esdevingué el marc d'actuació de bona part dels erudits més importants del segle XVIII i acollí una certa quantitat de projectes, que, si haguessin reeixit tots, haurien donat un gran impuls a la cultura catalana. Aquesta tesi doctoral presenta, en primer lloc, una síntesi de l'activitat acadèmica durant el seu primer segle d'existència a través del clima d'interès per la cultura catalana en tots els seus aspectes: la important tasca historiogràfica de la institució, fins ara poc atesa, les diverses iniciatives envers l'estudi del català i el seu ús per part dels acadèmics, i la seva contribució a la literatura, en sentit estricte. També s'ocupa dels mecanismes interns de funcionament de la vida corporativa i de la transcendència cultural, social, històrica, literària i lingüística que tingué a la Barcelona i a la Catalunya de l'època.

PARAULES CLAU

Acadèmies, Barcelona, segle XVIII, cultura catalana, Arxiu de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.

ABSTRACT

The Barcelona Royal Academy of Literature was originally born as a social gathering of well-known persons among the nobility and the local writers. Later on it developed into the setting or the starting point for many of the best scholars of the 18th Century. The Academy received and admitted many projects whose successful completion would have boosted the Catalan culture. This doctoral dissertation, *The Barcelona Royal Academy of Literature' during the 18th Century: A taste for catalan history, language and literature*, offers first of all a summary of all academic activities during the first century of the Academy's existence. In an

1. Aquest article és un resum de les aportacions originals i conclusions principals de la tesi doctoral dirigida per la doctora Eulàlia Duran Grau (amb la doctora Marina Gustà Martorell com a tutora), la qual fou llegida a la sala d'actes de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, el 27 de gener de 2005. El tribunal que la va jutjar estava format pels doctors Albert Rossich Estragó (Universitat de Girona), Josep Moran i Ocerinjauregui (Universitat de Barcelona), August Bover i Font (Universitat de Barcelona), Mila Segarra Neira (Universitat Autònoma de Barcelona) i Agustí Alcoberro i Pericay (Universitat de Barcelona), i va obtenir la qualificació d'excel·lent *cum laude* per unanimitat. Està en curs de publicació per part de les Publicacions de l'Abadia de Montserrat i la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.

atmosphere of interest in Catalan culture in all its various aspects: the important historiographical task performed by the Academy (which has often been neglected until now); the different initiatives for the study of the catalan language as well as its use among the academic fellow members and their contribution to literature itself. This dissertation also deals with the internal mechanisms of Academy's corporate life and with its cultural, social, historical, literary and linguistic importance in Barcelona and in Catalonia at that time.

KEY WORDS

Academies, Barcelona, 18th Century, Catalan culture, Barcelona Royal Academy of Literature Archives.

Malgrat l'important paper que exercí la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona dins la infraestructura cultural del segle XVIII, aquesta institució, amb una vida ja de tres segles, no ha gaudit de tots els estudis de què realment és mereixedora. I entre els que disposa sovint (per bé que no sempre) trobem més *voluntarisme* que no pas interpretacions rigorosament fonamentades. El fet que no existeixi un estudi globalitzador realment referit a l'Acadèmia com a corporació ha dificultat la tasca investigadora tant a historiadors com a filòlegs (en especial, a historiadors de la llengua i de la literatura), que no han trobat un marc ben traçat en què contextualitzar la producció i la tasca de diversos erudits setcentistes.

Aquesta tesi respon a tres grans objectius que n'esdevenen l'eix vertebrador. El primer (i de fet, el principal) és la síntesi de l'activitat acadèmica durant el seu primer segle d'existència a través del clima d'interès per la cultura catalana en totes les seves vessants. Així, la tria dels aspectes que configuren el cos de l'estudi ha estat volgudament i conscientment parcial; l'atenció se centra, doncs, en una part de la vida intel·lectual de la corporació, la de la història literària de Catalunya, entenent el mot *literatura* en el sentit ampli setcentista de *cultura escrita*.

La primera part proposa un succint (però necessari) recorregut per les diverses etapes de l'Acadèmia, des del seu naixement fins a l'any 1807 (data límit de l'estudi), i una breu explicació dels pilars que fonamentaren la vida corporativa, unes pinzellades sobre els mecanismes de funcionament intern, sense els quals no es pot entendre la tasca global que desenvolupà la corporació al llarg del segle.

La segona part està dedicada pròpiament a l'aportació de la corporació barcelonina a la cultura catalana. Segons el judici de Gregori Maians, la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona era «la más útil de todas las históricas de España», i és que, com és ben sabut, l'objectiu més concret que es marcà la institució des de la represa de 1729 fou redactar una Història de Catalunya; amb el temps, s'acabà convertint en l'Acadèmia «coronista del principado de Cataluña» (mentre que l'Academia de la Historia de Madrid ho era «del Reyno»). Aquesta tasca historiogràfica de la institució no ha estat degudament tractada. L'únic que ha estat objecte d'estudi (i encara) és el primer tom de l'obra prèvia, publicat, però en cap cas no han aparegut mono-

grafies de la resta de volums projectats, de materials dels quals està ple l'arxiu corporatiu, ni tampoc de la resta de projectes col·lectius, d'una certa envergadura. En bona manera, aquesta desatenció respon a la desconeixença d'una ingent quantitat de materials així com al desordre de la documentació que obliga a revisar bona part dels lligalls de cap a peus.

Pràcticament desaparebuda (de ben segur perquè no se n'acabà redactant ni tan sols una ratlla) ha passat una de les primeres iniciatives d'abans de la protecció reial: l'elaboració d'un diccionari històric de Catalunya. La segona de les iniciatives, la redacció d'un epítom de la *Corónica universal del principado de Cataluña*, de Jeroni Pujades, tampoc no reeixí, per bé que tingué una mica més d'èxit: la crònica de Pujades servia de punt de recolzament de bona part dels treballs acadèmics dedicats a la història de Catalunya i, a més, la realització d'un compendi d'una obra extensa com aquesta, fet amb una finalitat didàctica, anava molt d'acord amb la filosofia acadèmica del moment, segons la qual es podia fer llegir a un acadèmic alguna història, d'entre les més rellevants, i demanar-li que en fes un extracte o resum, que li serviria d'assumpte. L'aportació original de la tesi, en aquest àmbit, passa (com en altres casos) per haver exhumat diversos documents que només poden ser localitzats després d'un exhaustiu escorcoll de l'arxiu, atès que, en bona part, es troben entre els papers sense catalogar o en lligalls que cal consultar sencers.

Havent fet fallida la realització d'aquestes dues obres, s'optà per iniciar el projecte col·lectiu de major envergadura: la redacció d'una nova història de Catalunya, el procés de la qual (un procés de divisió cronològica per etapes) apareix a la tesi reconstruït exhaustivament i descrit de manera minuciosa. En un inici, s'optà per començar-la des del moment en què Catalunya fou envaïda pels àrabs i els treballs històrics dels acadèmics, especialment en les dècades dels anys quaranta i cinquanta, giraren entorn del segle VIII: diverses relacions històriques i crítiques dels autors catalans i estrangers (totes elles encara per estudiar) apareixen amb la voluntat de «desenmarañar las tinieblas que ofuscan la verdad de aquellos sucesos», exposada per Josep de Móra i Catà, marquès de Llió i il·lustre vicepresident. El projecte evolucionà i es veié la necessitat d'ampliar la cronologia als temps previs a la invasió àrab i a les èpoques posteriors fins a arribar a l'època coetània dels acadèmics, és a dir, a la història del dia. Així, doncs, s'acordà donar ordre als assumptes històrics ja treballats a través de vuit èpoques:

1. Època del temps obscur i fabulós, que havia de ser tractada molt succintament.
2. Època des de l'entrada dels cartaginesos fins que Espanya fou província consular dels romans.
3. Època des que Espanya fou governada pels romans, amb el temps de la república i dels emperadors, fins a la irrupció dels vàndals i el regnat d'Honorí.

4. Època des de l'inici de l'imperi dels gots fins a la invasió dels mahometans (de fet, fins a l'any 700).

5. Època des de l'entrada dels sarraïns fins a l'establiment dels comtes de Barcelona.

6. Època dels comtes fins als reis d'Aragó (el 1205).

7. Època dels reis d'Aragó fins a la unió d'aquesta corona amb la de Castella (el 1474).

8. Època dels Reis Catòlics fins a Carles III.

Després de diverses discussions metodològiques (encapçalades per l'acadèmic Josep de Vega i de Sentmenat) i d'etapes en què caigué en profunda letargia, el 1804 arribaria el pla definitiu, de caràcter il·lustrat, que es basava en la divisió quadripartida, pròpia de la història universal, en natural, política, eclesiàstica i literària.

De totes aquestes empreses, cap no arribà a les premses. Sí que ho féu, en canvi, el primer volum de l'obra prèvia o preliminar de la història, les *Observaciones sobre los principios elementales de la historia*, del marquès de Llió (publicades en el primer tom l'any 1756 de les *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*), volum que, a més de la unificació de les dissertacions acadèmiques, constituí, en la línia de la crítica bibliogràfica, un treball de metodologia i de crítica històrica i d'aplicació de les ciències auxiliars. Bona part del capítol sobre la història de Catalunya està dedicat a reconstruir la resta de volums d'aquesta obra prèvia, els quals, com he dit, han caigut en l'oblit més absolut. Em refereixo als tractats de tradició i d'instruments, amb l'explicació dels segells (el segon dels volums) i als tractats de medalles i inscripcions (que havien d'integrar-ne un de tercer).

També resulten fonamentals per a la historiografia catalana les iniciatives de final de segle, que aquí només esmentaré: la traducció (anotada) al castellà de les cròniques de Muntaner i Pujades i la versió d'un parell de textos jurídics rellevants, les *Constitucions de Catalunya* (traducció que se suspengué el 1791, després de mesurar les dificultats que comportaria la seva realització) i les *Ordinacions d'en Sanctacília*, aquestes darreres, les úniques que arribaren a ser publicades, de fet en format bilingüe, l'any 1816.

Per cloure l'apartat entorn de la història de Catalunya, es fa referència a diversos aspectes metodològics, entre els quals destaquen les fonts emprades pels acadèmics i la qüestió del criticisme històric, atès que tant la recerca de documentació en diversos arxius com la interpretació dels materials pretenen, seguint una actitud del tot il·lustrada, aclarir tot allò que ha estat confós per error o per malícia. Una de les aportacions més rellevants de la tesi es refereix al primer d'aquests aspectes: es tracta de la reconstrucció de la recepció del primer volum de la *Crònica de Catalunya* de Pau Ig-

nasi de Dalmases² a l'Acadèmia Literària de Barcelona, una reconstrucció que requereix un bon coneixement de l'Acadèmia per tal de poder, per exemple, identificar els autors de cartes que apareixen sense signar, acadèmics que posseïren o bé consultaren l'exemplar. A més, un altre detall curiós és el fet que els darrers plects del manuscrit se n'havien després i havien anat a parar a una altra banda de l'arxiu, sense que l'arxiver o l'arxivera s'adonés que pertanyien a una obra que, per cert, tampoc no havia sabut identificar i que havia considerat, erròniament, de Jeroni Pujades.

El segon capítol del bloc central s'ocupa de l'interès per la llengua catalana i respon a un parell de preguntes bàsiques: perdurà realment, en mots de Ferran Soldevila, «el caliu de catalanitat dins de l'Acadèmia»? O foren els acadèmics uns artífexs o «apòstols de l'extermini lingüístic»?

Degué ser el marquès de Llió qui suggerí a la resta d'acadèmics que empresin el castellà per comunicar-se entre ells en les diverses juntes, particulars i generals. La ferma resolució «que los académicos usen el idioma castellano», com resen les actes de 1731, fou presa tot just després que acceptés la presidència de la institució, en deferència a Guillaume de Melun, marquès de Risbourg i capità general de Catalunya, que desconeixia el català. La recerca permanent de la protecció de diverses autoritats castellanques, a les quals reservaven una presidència a la pràctica honorífica, era un element clau en aquesta elecció lingüística, que anava, però, de bracet amb altres factors socioculturals que no podem negligir, com ara l'associació del castellà a l'alta cultura, ja des del segle XVI, l'educació de l'elit barcelonina en escoles en què la llengua vehicular de la docència era la castellana o la política castellanitzadora del govern a partir dels decrets de Nova Planta.

Aquesta situació poc favorable a l'ús del català també quedà reflectida en la incorporació barcelonina, però potser no tant com s'ha cregut. És cert que l'adhesió dels acadèmics a la llengua castellana fou conscient i deliberada: des dels inicis (és a dir, des de 1700, amb la creació de l'Acadèmia dels Desconfiats), les actes són redactades en castellà, així com la major part de les dissertacions (exceptuant vuit discursos sobre assumptes heterogenis que foren llegits en català a la primera meitat del segle) i també les oracions gratulatories, els estatuts de la corporació, la documentació interna i externa i les publicacions. Tanmateix, és cert que diverses evidències demostren que bona part dels acadèmics (en especial, alguns nobles) mantingueren el català com a llengua de relació social, oral i escrita, en el marc de l'Acadèmia (de la mateixa manera que la resta del poble el conservava com a idioma

2. He donat a conèixer l'existència d'aquesta còpia autògrafa (rubricada a la darrera de les pàgines), que és cabdal per a la historiografia catalana setcentista, i de la qual se sospitava la possible existència, però no se'n sabia la ubicació actual, a l'*Anuari* de l'Acadèmia publicat el mes de gener de 2005. Vegeu Mireia CAMPABADAL i BERTRAN (2005), «Notes sobre la recepció del primer volum de la crònica de Catalunya de Pau Ignasi de Dalmases a l'Acadèmia Literària de Barcelona», a REIAL ACADEMIA DE BONES LLETRES DE BARCELONA (ed.), *Anuari 2005-2006* (Barcelona, gener), p. 15-28.

de les relacions interpersonals i privades). Si existí l'acord de 1731 fou, precisament, per aquest motiu. A més de constatar que hi ha acadèmics que parlen «familiarmente y en el nativo idioma», els fragments en llengua catalana que s'escapen en alguns esborranys d'actes, notes sobre els assumptes i diverses cartes escrites en català que he pogut localitzar a l'arxiu emergeixen com a nous testimonis que corroboren aquesta hipòtesi i esdevenen una clara mostra del pensament lingüístic diglòssic dels acadèmics setcentistes, que dissociaven entre llengua d'ús quotidià i llengua d'alta cultura.

Però mentre els acadèmics setcentistes escrivien majoritàriament en castellà, l'atenció teòrica passava per la llengua materna. Hereva de l'esperit d'acadèmies italianes com ara l'Academmmia della Crusca, que retia homenatge a la llengua «nacional», i de la mateixa manera que la Real Academia Española s'ocupava de «limpiar, fijar y dar esplendor» al castellà, la corporació barcelonina optà per vetllar, a través d'estudis i dissertacions, per la llengua pròpia. Fins i tot, la tasca que l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona realitzava envers la llengua catalana fou elogiada per diversos erudits coetanis: el gramàtic Joan Petit i Aguilar considerava els acadèmics «verdaders químics de l'idiome català» i el menorquí Manuel Rodríguez parlava, a inicis del segle XIX, del «esmero con que cultiva la lengua catalana, haciéndola respetable y más general».

D'entre tots, és ben conegut el projecte col·lectiu d'elaborar un diccionari de la llengua catalana, el procés d'elaboració del qual, en diverses fases que són reconstruïdes a la tesi, acabà truncat —com tants d'altres— per la decadència corporativa i hagué de transcórrer per viaranys extraacadèmics. Una de les qüestions que ha generat més controvèrsia és quina fou la veritable voluntat d'aquesta contribució lexicogràfica en relació amb la llengua. Esperonats pel bisbe de Barcelona, Josep Climent, els acadèmics iniciaren la confecció d'un diccionari d'autoritats que aviat evolucionaria cap a un d'equivalències. Un diccionari que havia d'acomplir diverses funcions, ja que malgrat que tant l'encàrrec de Climent com el pròleg redactat per Fèlix Amat recollissin que el primer objectiu del diccionari havia de ser facilitar l'aprenentatge del castellà, dues altres intencions es fan paleses gràcies a una documentació de caràcter intern: d'una banda, el diccionari de l'Acadèmia havia de permetre poder entendre les més importants obres literàries escrites en català antic (d'aquí l'interès per introduir-hi veus «antiguas» i «antiquadas» i motiu pel qual es feia imprescindible com a tasca prèvia a la redacció de la història de Catalunya), i de l'altra, havia de poder «purificar el catalán del día», segons el discurs de Fèlix de Prats i de Santos, segon baró de Sarraí, com a zelador. Fins i tot, per al magistrat de la Reial Audiència, Antoni Francesc de Tudó, havia de ser un factor d'integració política dins d'Espanya i un element d'unificació del català. Sembla, doncs, que caldria situar aquest diccionari en una línia de certa vindicació de la llengua materna (per esmentar un exemple, si l'únic que es pretenia era ensenyar el castellà, les definicions en català no haurien estat necessàries).

Després de nombroses vicissituds, aparegué el *Diccionario catalán-castellano-latino*, de Joaquim Esteve, Josep Bellvitges i Antoni Juglà, diccionari publicat en dos volums entre 1803 i 1805. Una altra de les qüestions controvertides és la de la vinculació directa d'aquesta obra amb el projecte de l'Acadèmia iniciat el 1769 per encàrrec del bisbe Climent. Fet i fet, el diccionari d'Esteve, Bellvitges i Juglà no pot pas considerar-se directament fruit d'una empresa institucional, ja que ni la part econòmica ni les gestions prèvies a la publicació, de les quals no hi ha rastre a l'arxiu, anaren a càrrec de la institució. A més, si ho hagués estat, hauria aparegut sota el nom de la corporació, com passà amb la traducció de les *Ordinacions d'en Sanctacília*, i no signat per tres erudits. Sabem, però, per les actes de 1806, que la junta del diccionari fou renovada, per última vegada, únicament i exclusiva per demanar la privativa de l'obra, perquè consideraven aquest diccionari com a propi i el volien distribuir i vendre des de la corporació. D'aquesta manera, la vinculació amb la corporació quedaria definitivament resolta.

La voluntat del diccionari lliga, sens dubte, amb la preocupació per la norma que mostrà la corporació, la qual assajà d'establir unes normes ortogràfiques i gramaticals per al català, normes que, malauradament, mai no arribaren a reeixir d'una manera completa. De les primeres, se n'encarregarien parcialment Antoni Alegret (en un discurs sobre l'ortografia antiga que ha gaudit d'una certa prèdica entre els historiadors de la llengua), Josep Bellvitges (en un treball sobre els tractats d'ortografia antics, que no ens ha pervingut) i Ignasi Torres i Amat (qui llegí una memòria sobre els autors i documents que poden servir de models per a la redacció d'una ortografia catalana); molt menys conegut, i inèdit fins ara, és el catàleg d'obres catalanes redactat per Antoni Elies i Robert com a pas previ per a l'elaboració d'una gramàtica de la llengua. Una llengua, la materna, que a l'Acadèmia també gaudí de les apologies pròpies de l'època i, fins i tot, d'una controvèrsia entorn del seu veritable origen (només en destacaré que he pogut reconstruir en part un discurs perdut de Josep Mudarra gràcies a la troballa de la censura que li féu Francesc de Sans i de Sala, censura que tampoc no apareix identificada en el catàleg manual).

La relació de diglòssia que s'establí entre ambdues llengües (català i castellà) encara es fa més palesa quan s'analitza la producció literària que es dugué a terme en el clos de la corporació barcelonina. Cinc conclusions fonamentals permeten presentar els resultats estadístics d'una completa reconstrucció de l'activitat poètica (per temes) duta a terme a la institució des del 1700 fins al 1807. Aquesta anàlisi matisa algunes de les afirmacions més tradicionals: en primer lloc, el català mai no va ser absent del tot com a llengua literària en el marc de la institució; quantitativament, apareix com a segona llengua en la composició de poesies i, a mesura que avançava el segle, l'Acadèmia s'anava convertint en la institució amb una major producció poètica en llengua catalana del segle XVIII. En segon lloc, no és cert que el català quedés relegat únicament a composicions breus, circumstancials, jocoses i banals. No es pot negar que les temàtiques d'alguns dels poemes en català eren tri-

vials, però no pas més que les dels que estaven escrits en castellà; a més, també trobem mostres en català de poesia sacra, l'objecte més elevat a què podia ser aplicat l'ús culte de la llengua (per bé que, això sí, en menor quantitat que en castellà).

Una altra de les aportacions més originals de la tesi és, al meu entendre, la descripció de les diverses fases d'elaboració de la col·lecció de poesies catalanes (d'acadèmics o no), una iniciativa que ha tingut ben poc ressò entre la historiografia literària catalana moderna. La divisió de l'empresa en quatre fases no sempre perfectament delimitades cronològicament ha estat un dels aspectes que més dificultat ha comportat a l'hora de sintetitzar-ne les informacions. Aquesta iniciativa, descrita minuciosament, no tingué una evolució lineal i uniforme, sinó que, en les diverses juntes, se n'anà modelant la idea inicial, fins a prendre forma d'una veritable col·lecció de poesies catalanes. En la seva gènesi el 1793, el projecte feia referència a l'edició de les poesies acadèmiques finançades mitjançant subscripció. Però el fet és que en cap moment no s'explicita l'idioma de les composicions seleccionades per ser publicades. En aquesta primera fase, la col·lecció de les poesies més selectes dels acadèmics, presentades de manera anònima, en un parell de volums (com a mínim), degué estar constituïda fonamentalment per peces en castellà.

Un cop escollides les millors composicions acadèmiques, calia buscar una plataforma adient per donar-les a conèixer. La primera opció fou incloure-les en una publicació periòdica: el *Semanario de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*. La idea del setmanari sorgí a inicis del segle XIX, estimulada per la concessió d'una impremta pròpia i com a mesura per eradicar de manera definitiva la decadència corporativa, i havia de contenir, principalment, «memorias y documentos sobre historia de España, y particularmente de este Principado». Sembla que, en un primer estadi del setmanari, les poesies en català no hi haurien tingut cabuda, cosa que es desprèn de l'afirmació que una de les tasques dels redactors —Pere Pont i Antoni Estaper—, a més de formar un índex general dels papers existents a l'Acadèmia, consistís a seleccionar les peces dignes de ser publicades i «ponerlas exactamente conformes a la ortografía castellana de la Real Academia Española». Per tant, el setmanari hauria esdevingut, entre altres coses, la plataforma de difusió de l'obra poètica dels acadèmics en castellà.

De manera paral·lela, s'estava plantejant la reedició de l'obra poètica del Rector de Vallfogona. Ja des del 1703, la publicació de *La Armonia del Parnàs*, edició prínceps de l'obra de Garcia feta a cura d'un parell d'acadèmics desconfiats, ens indica el patrocini públic que exercí l'Acadèmia com a protectora de la literatura catalana. Un segle després (el 1804), també els acadèmics expressarien la voluntat de reimprimir les obres del Rector de Vallfogona convenientment revisades. I fou aleshores quan convergiren els diversos projectes: el que pretenien era treure a la llum una col·lecció antològica de poesies catalanes, de la qual havien previst un mínim de quatre volums, el primer dels quals hauria d'estar integrat per les poesies de Garcia i sortirien, «en tomos sucesivos, *Poesías catalanas impresas e inéditas*, compuestas

por varios individuos de este real cuerpo y por otros que no lo son» (per bé que l'ordre dels volums aniria variant). És a la llum d'un parell de cartes trobades a l'arxiu de la corporació que es pot plantejar la possibilitat que l'acadèmic Josep Salat tingués relació amb l'edició de 1820, edició que Albert Rossich ha considerat la culminació dels projectes acadèmics, i sobretot amb la reedició de 1823.

Un altre testimoni, desconegut fins ara i que ha fet conèixer molts detalls (entre d'altres, el de l'existència d'un volum en net, amb pròleg, de les diverses poesies catalanes), ha estat la defensa de Cir Valls contra les objeccions dels censors del tom. Gràcies a aquest text, no queda cap mena de dubte sobre el fet que la designació de «catalanes» es refereix a *en llengua catalana* i no només *de procedència catalana*; el que no podem saber del cert és en quin moment, entre 1793 i 1804, es decidí editar únicament composicions en català, tot i que sí que he apuntat alguna possible causa relacionada amb alguns dels membres de les diverses comissions. Cal dir que la tasca de Valls depassà la simple recopilació de les poesies: el que féu no fou altra cosa que actualitzar els textos per fer-los més entenedors per al públic de l'època.

La importància dels diversos moments de decadència corporativa i els conseqüents intents de recuperació mereixen un capítol en exclusiva. De fet, la major part dels projectes envers la cultura catalana que s'acaben de mencionar foren iniciats o estimulats d'una manera definitiva en el tombant de segle. La recerca de les possibles causes d'aquest canvi de signe a la dècada dels anys noranta m'ha portat a pensar que, a més de les causes d'ordre intern apuntades per la bibliografia existent, la reacció contra els francesos (i contra els efectes derivats de la seva política lingüística uniformitzadora) arran de la Guerra Gran hi tingué un pes important.

Però aquesta reacció contra el francès no fou pas absoluta ni en tots els àmbits. Erigida l'Acadèmia en l'època de la Il·lustració i del bon gust, els acadèmics setcentistes foren il·lustrats en la mesura que podien ser-ho els diversos erudits catalans. I no tots, és clar, poden ser adscrits completament al moviment que imperà a l'Europa del *segle de les llums*. Figures com ara Pau Ignasi de Dalmases o el marquès de Llió aspiraren a pertànyer a alguns corrents de pensament europeus, seguint, en certs aspectes, el model francès. Sovint els acadèmics són qualificats de «restauradors del bon gust», i la preocupació per l'educació social pròpia dels il·luministes (reflectida en l'objectiu pedagògic i divulgador com un dels principals de la corporació) així com l'aplicació del mètode científic i crític d'arrel francesa a la història (en concret, en l'elaboració de la història de Catalunya) són els dos elements clau que permeten etiquetar-los d'«homes de la Il·lustració», això sí, «aplicada», en mots d'Ernest Lluch. És cert, però, que la raó moderna i laica no entrà de ple (sinó amb algunes limitacions) en el clos de l'Acadèmia, i la tradicional raó cristiana continuà amarant diversos discursos (sobretot els dedicats a la història eclesiàstica, especialitat de bona part dels acadèmics). Perquè els acadèmics havien de ser, abans que res, «académicos cristianos».

En conclusió: quina fou, doncs, la significació real de la corporació barcelonina al segle XVIII català? D'entrada, no es pot pas negar que l'eficàcia de la institució no fou tota l'esperada: algunes de les empreses no reeixiren de la manera que s'havien proposat, malgrat tots els esforços dels acadèmics; la decadència corporativa i la manca de suport econòmic per part de l'Estat acabaren diluint totes les iniciatives fins al ressorgiment de la darrera dècada, ressorgiment que, al seu torn, també es va veure truncat per l'incís napoleònic. Però tot això no implica que la importància cultural i social de l'Acadèmia fos exigua (per exemple, l'activitat poètica tingué una certa transcendència social). El balanç general, prenent en consideració totes les iniciatives envers la cultura catalana, resulta ben positiu, en especial a partir de la segona meitat de segle, moment en què s'abandona definitivament el debat pueril i s'avantposa l'afany científic al lirisme dels primers anys.

Cal tenir en compte, en primer lloc, que l'Acadèmia cobrí —a la seva manera— el buit educatiu existent a Barcelona per l'absència d'una universitat a la ciutat, a més d'afavorir un marc de treball comú per als erudits de l'època. Quant a la història de Catalunya, si bé és cert que no aconseguí veure la llum malgrat els diversos intents de reanimar-la, també ho és que la metodologia emprada per a la redacció dels treballs individuals, sobretot ben avançat el segle, implica un important esforç de rigor científic (una bona mostra en són les esmentades *Observaciones*, del marquès de Llió).

Pel que fa al català, en el terreny oral, fou mantingut gràcies a una opció individual i no pas institucional. En l'àmbit escrit, aquell «idioma antiguo provincial muerto hoy para la república de las letras», segons Antoni de Capmany, trobava el seu refugi, com a segona llengua literària, en les composicions poètiques de la institució que vetllava pel seu manteniment. L'actitud conservadora respecte a la llengua que havia estat *llengua de cort* a l'edat mitjana i, fins i tot, mare de la poesia europea, és present en un dels projectes més importants, el del diccionari. Un dels objectius fonamentals del diccionari era, com he dit, l'explicació de mots antics i la consegüent conservació del lèxic dels avantpassats. Fou, doncs, la mateixa actitud d'exhumació arqueològica que caracteritzava les dissertacions històriques la que acabà impregnant l'estudi de la llengua. Ja ho observà Jordi Rubió i Balaguer el 1986: va ser «la força d'atracció del tema central que elegí per a la seva tasca col·lectiva», és a dir, la història de Catalunya, el que féu apropar els acadèmics al seu llenguatge matern, en lloc de distanciar-se'n, com hauria correspost si haguessin seguit de manera absoluta els patrons sociolingüístics de l'època.

Més enllà, però, d'aquesta evident —i majoritària— tendència historicista i arqueològica envers la llengua materna, i en especial cap a finals del segle, apareix també un cert desig de recuperació, per bé que no va ser plantejat conscientment com un «moviment» de recuperació cultural del país, com ho seria la Renaixença. Després de mantenir, en continuïtat subterrània (i manllevo l'expressió a Joaquim Nadal), la tradició literària i lingüística catalana, apareixen tota la rècula d'iniciatives

envers la llengua i la literatura (i també la cultura) catalanes de què he parlat, precisament en el mateix moment en què Antoni Francesc de Tudó fa la proclama de la necessària recuperació lingüística i literària vinculada amb el progrés econòmic de la Catalunya de finals de segle. A més, sovint es fa referència al català emprat en el dia. Malauradament, no podem pas generalitzar, ja que l'«actitud obertament reivindicativa de la cultura catalana» a què féu referència Antoni Comas no degué ser compartida, ni de bon tros, per tots els acadèmics —només cal pensar en els detractors de la col·lecció de poesies catalanes.

Aquests, i altres testimonis, demostren una certa fidelitat a la llengua materna. Certament, en el clos de la corporació barcelonina es feia palesa una forta diglòssia, però, malgrat les pressions exògenes (que venien de les circumstàncies polítiques: la jerarquia política i eclesiàstica eren castellanès) i les endògenes (entre d'altres, els acords d'haver de parlar en castellà i de fer les oracions gratulatòries únicament en llengua castellana), en cap moment no es produí una eliminació total del català, cosa que sí que ocorregué, per exemple, a l'Academia Valenciana de Gregori Maians.

Així doncs, malgrat que resulta impossible presentar tants anys de la vida d'una institució integrada per força membres com un tot monolític i sense fissures, podem concloure que encara que la llengua literària emprada en les sessions del segle XVIII fos, majoritàriament, la castellana, el que s'exposava més amunt invalida l'afirmació de Jordi Carbonell quan propugnà una «línia de desistiment nacional de les classes dominants catalanes». És cert que considerar-ho un programa col·lectiu de recuperació de la cultura catalana (això sí, redactat en castellà) sembla excessiu, però no es pot pas obviar que hi ha en l'actitud dels acadèmics, en especial a la fi del segle, una voluntat de manteniment de l'especificitat dins d'un projecte d'Estat espanyol i de recuperació d'uns senyals d'identitat cultural propis (que havien estat perduts a inici del XVIII). Sigui pel motiu que sigui, i objectivament parlant, la corporació barcelonina exercí un paper de dinamitzadora de la cultura catalana; amb tots els límits que li imposava l'època i, de vegades, amb més voluntarisme que no pas altra cosa. Però l'exercí.

El segon objectiu de la tesi ha estat donar a conèixer diverses dissertacions acadèmiques i poemes que han restat inèdits. En el primer dels casos, la tria ha passat per editar els textos sorgits de la corporació que resulten paradigmàtics i que són exponents clars de les temàtiques tractades en l'estudi; quant a les composicions, responen al que Rubió etiquetava de «literatura nacional en llengua nostrada». La pèrdua de bona part de les poesies és el que m'impulsà a cercar-les per diversos arxius i a oferir l'edició de totes les que he pogut localitzar (en concret seixanta, d'un total conegut de cent trenta-cinc). Sabem que el 1807 encara es podien trobar a l'arxiu corporatiu, perquè, d'altra manera, no haurien pogut haver estat inventariades pels redactors del setmanari, i sabem també que Cir Valls, un cop enllestida la còpia de les poesies seleccionades per al volum de la col·lecció, retornà els originals de

les composicions que s'havia endut. Tots els indicis ens fan creure, però, que les que es conserven actualment a l'arxiu són precisament aquelles que es decidí no treure a la llum pública.

Quant al tercer objectiu, atesa la manca d'un catàleg complet i informatitzat, es féu imprescindible la realització d'un treball previ d'ordenació i anàlisi dels materials existents a l'arxiu suara esmentat. Sens dubte, el relativament poc explorat arxiu de l'Acadèmia ofería diverses possibilitats, ben al contrari del que es desprèn de la dura crítica que a inicis del segle passat li havia adreçat Antoni Elias i de Molins: «Quien haya registrado con alguna detención el archivo de esta corporación y examinado las disertaciones leídas en su seno, se convencerá sin grande esfuerzo de su escasa valía e interés».³ Deutor, doncs, d'aquesta tasca és el repertori de fitxes que acompanya l'estudi, el qual per a una consulta més ràpida és presentat en un CD-ROM que té la voluntat de facilitar la recerca a qualsevol investigador; així, quan es busqui informació sobre un tema concret, no caldrà perdre's entre grans quantitats de paper.

Un dels avantatges més clars d'elaborar una tesi doctoral referida a una institució com és l'Acadèmia Literària de Barcelona és el fet de disposar d'un arxiu corporatiu que custodiava un gran fons documental distribuït en tres armaris plens de documentació corporativa força ben conservada, per bé que no sempre tan ben ordenada (el primer dels armaris), de diversos discursos i composicions poètiques (el segon) i de manuscrits emprats com a base d'alguns dels treballs acadèmics (el tercer). Però, malgrat la importància que, des d'un primer moment, donaren els acadèmics a l'arxiu de la corporació, no tots els papers sorgits de les juntes acadèmiques ens han pervingut i això que foren diverses les onades d'ordenació dels materials motivades per la redacció de la història de Catalunya. La dispersió dels papers, molts dels quals, quan sortien de l'arxiu, restaven en mans d'algun acadèmic i ja no tornaven mai més al seu lloc d'origen, és una qüestió que apareix constatada amb una relativa freqüència en actes i correspondència. És per aquest motiu que, alguna vegada, ha resultat tan important la paperassa conservada com la reconstrucció, a través de testimonis indirectes, d'alguns dels treballs acadèmics més importants.

I l'inconvenient, a més del desordre (especialment dels materials recollits en diversos lligalls del primer armari, que ha calgut ordenar), són les mancances que presenta el catàleg manual: hi ha diversos papers importants sense catalogar i sovint les fitxes manuals presenten errors que ha calgut corregir (errors d'atribució, de datació, el fet de no veure que un discurs és còpia d'un altre ja catalogat, etc.). Per aquest motiu, les fitxes dissenyades per a la tesi contenen un apartat d'observacions en què faig apreciacions diverses.

3. Antoni ELIAS DE MOLINS (1903), *Los estudios históricos y arqueológicos de Barcelona en el siglo XVIII*, discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, Barcelona, Impremta de la Casa Provincial de la Caritat, p. 22.

La realització d'aquest treball obre, sens dubte, noves vies d'investigació: la redacció de les biobibliografies dels acadèmics setcentistes (que he llistat de manera exhaustiva en el primer dels apèndixs), l'estudi de la relació de l'Acadèmia amb les altres institucions culturals dins del panorama català, espanyol i europeu, que ha quedat reduïda a una succinta visió panoràmica feta a la fi del capítol preliminar, o l'anàlisi retòrica dels poemes, seguint els patrons de les tècniques diverses que havien après al Col·legi de Cordelles, comparant-los amb la resta de poesia de l'època, per esmentar algunes de les moltes possibilitats que contribuirien a copsar millor la importància, en tots els àmbits, del segle XVIII català.